

Omstridt oppgjør med 'staten bak staten'

Det er en thriller med en handling som blir stadig vanskeligere å følge. Men få er i tvil om at kjemperettssaken i Istanbul forandrer Tyrkia.

SVEN GUNNAR SIMONSEN
Dr. philos og skribent

..... fakta

Tyrkia

- » Sekulær republikk, opprettet i 1923 av nasjonalist-lederen Mustafa Kemal Atatürk.
- 75,8 mill. innbyggere (2008)
- » Hovedstad: Ankara
- » Areal: 783 600 km² (2,4 ganger større enn Norge). Det meste av landet ligger i Asia, men en liten del ligger i Europa. Grensen går ved Bosporusstredet, som også deler Istanbul, landets største by.
- » BNP per innbygger: 11.900 USD (2008)
- » Viktigste språk: Tyrkisk
- » Religion: Nær 100 prosent (sunn) muslimsk
- » Tyrkia har forhandlet om EU-medlemskap siden 2005.
- » Landet har en betydelig kurdisk minoritet. Kurdistans arbeiderparti (PKK) startet i 1984 geriljakamp for et kurdisk hjemland i sørøst. PKKs leder Abdullah Öcalan har sittet fengslet siden 1999.

For nasjonalister Landsfaderen Atatürk preget på kjøleskapmagneter.

Foto: SVEN GUNNAR SIMONSEN

Istanbul. For enhver med tilbøyelighet til å tenke i konspirasjoner er Ergenekon-saken en skremmende, våt drøm. Rundt 200 personer – blant dem høytstående militære, politikere, akademikere og journalister – er arrestert, mistenkt for å tilhøre hva påtalemyndigheten omtaler som 'en væpnet terrororganisasjon'.

Tiltalene, som er på flere tusen sider, beskriver et nettverk som trekker i trådene bak den valgte statsmakten. Ergenekon strekker seg inn i alle deler av det tyrkiske samfunnet. Nettverket står bak terror, drap og forsvinninger, og sørger for at sakene forblir uoppløst. Hensikten – å opprettholde den sterke, sekulære tyrkiske staten – helliger alle midler.

Mest spektakulært hevdes det at Ergenekon har planlagt statskupp mot regjeringen til statsminister Recep Tayyip Erdoğan, fra det religiøst konservative Rettferdighets- og utviklingspartiet (AKP). Gjennom å likvidere en rekke fremstående personer – blant dem statsministeren selv, og nobelprisvinner i litteratur Orhan Pamuk – ville gruppen skape kaos slik det militære ville gripe makten.

Selsomme allianser. Rettssaken mot Ergenekon har allerede pågått i over et år. Etterforskningen startet offisielt sommeren 2007, da politiet etter et anonymt tips fant en kasse med håndgranater og sprengstoff gjemt hos en pensjonert militær offiser. Siden den gang har politiet gjort massearrestasjoner i tre omganger. Mange av de arresterte er 'samfunnsstøtter' som folk flest inntil nylig ville trodd var urørbare.

Kritikere hevder at rettssaken stort sett bygger på oppspinn og at regjeringen bruker den for egen politisk vinning. Andre – et flertall, ifølge meningsmålingene – mener at etterforskningen faktisk har avdekket et mafialignende nettverk innenfor statsapparatet.

I mange år har tyrkere snakket om at det finnes en stat bak staten (*derin devlet*, eng. *deep state*), men bevis har manglet. Allerede i 1977 hevdet daværende statsminister Bülent Ecevit at det fantes en organisasjon 'innenfor staten, men utenfor statens kontroll'.

Ecevit selv unnslopp senere et attentatforsøk, men ble fengslet i et militærkupp.

Mange mener at kimen til Ergenekon oppsto under Den kalde krigen, da CIA skal ha bygget opp *Gladio*, et hemmelig nettverk av antikommunistiske, halvmilitære grupper i flere NATO-land. I Tyrkia skal denne gruppen ha fortsatt å eksistere, men endret fokus: Hovedfienden ble etter hvert kurdiske opprørere, og de seneste årene islamister.

«Som en dårlig vits.» Etter som Ergenekon-saken har utviklet seg, er mange blitt minnet om en bilulykke som fant sted ved byen Susurluk i 1996. Journalister som kom til ulykkesstedet fant tre døde – visepolitisjefen i Istanbul, en ultranasjonalist ettersøkt for drap, og en tidligere skjønnhetsdronning. En fjerde person – en innflytelsesrik kurdisk politiker – var hardt skadet. I bagasjerommet fant man et haug av våpen.

«De fire i samme bil – det var som opplegget til en dårlig vits,» sier Andrew Finkel, spaltist i den engelskspråklige avisen *Today's Zaman*. Det var første gang samarbeid mellom kriminelle, politikere og medlemmer av politi og militære ble avslørt. Alle hadde de noe å tjene på konflikten mellom staten og de kurdiske opprørerne.

«Kampen mot kurderne ble til en fryktelig kreftsvulst for samfunnet. Grupper som ble opprettet for å slåss mot kurderne ble etter hvert kriminelle,» sier Finkel.

» Mange av de arresterte er 'samfunnsstøtter' som folk flest inntil nylig ville trodd var urørbare.

Hijaben splitter Tyrkias befolkning I 2008 mislyktes den tyrkiske regjeringen i å oppheve forbudet mot hijab ved universitetene. Foto: SVEN GUNNAR SIMONSEN

Ergenekon-saken har avdekket mange selsomme allianser. Likvideringer, demonstrasjoner og bombeangrep som har vært tilskrevet venstresiden, islamister eller kurdiske grupperinger hevdes nå å ha vært utført av ultranasjonalister. I mange år skal det mektige nettverket ha manipulert opinionen for å hindre at makten i landet kom på 'feil' hender.

«Vi har 17 000 uopplærte drap fra de siste 20 årene, de fleste knyttet til krigen mot kurdiske PKK,» påpeker Yasemin Çongar. Hun er stedfortredende redaktør i avisen *Taraf*, som har stått for mange av de største avsløringene i Ergenekon-saken.

«Det er ikke mulig å begå drap etter drap uten å bli tatt såfremt en ikke har støtte fra en organisasjon like sterk som staten – eller fra staten selv. Jeg sier ikke at Ergenekon gjorde dette, men det er temmelig klart at forbrytelsene ble dekket over.»

Militær misnøye. De seneste årene har hovedfienden for Tyrkias sekulære elite vært statsminister Erdoğan's parti, som de mener ønsker å trekke Tyrkia i konservativ, islamistisk retning. Konflikten toppet seg i fjor sommer, da AKP ble klaget til grunnlovsdomstolen for forsøk på å islamisere landet. Helt siden det moderne Tyrkias fødsel i 1923 har landet holdt fast på den sekulære arven fra landsfaderen Mustafa Kemal Atatürk.

Et lite flertall i grunnlovsdomstolen reddet til sist AKP – landets største parti – fra å bli forbudt. Men i en annen beslutning fastslo domstolen at regjeringen hadde opptrådt i strid med grunnloven ved å oppheve forbudet mot bruk av hijab ved landets universiteter.

Det er særlig det militære som har sett seg selv som en vokter av arven fra Atatürk. I 1960, 1971 og 1980 gjorde det militære statskupp for å avsette regjeringer de ikke likte. I 1997 holdt det med politisk press for å bryte opp en koalisjonsregjering.

I alle spekulasjoner om en 'stat bak staten' har det militære naturlig nok hatt en sentral rolle. Så også i Ergenekon-saken:

«Vi har tenkt på dette som et nettverk som oppsto med grunnloven som det militære forfattet etter at de tok makten i 1980,» sier Andrew Finkel.

«Grunnloven ga borgerne alle rettigheter, men en ikke-valgt myndighet beholdt retten til å gripe inn. Organisasjoner og politiske partier var alltid underlagt den. Dette nettverket var ikke egentlig hemmelig; det var ganske så synlig.»

tyrkia

Omstridt oppgjør med 'staten » bak staten'

Broket gruppe. Nøyaktig hva Ergenekon er, er det mange meninger om. Aktoratet i rettssaken bruker bevisst ordet 'organisasjon'. Yasemin Çongar forestiller seg et nettverk av celler.

«Det er en lukket organisasjon, det har en kjerne hvor folk kjenner hierarkiet, og det har et enormt nettverk av sympatisører. Mange som har jobbet for Ergenekon har kanskje bare kjent to-tre andre medlemmer,» sier Çongar.

Personene som er pågrepet av politiet i Ergenekon-saken utgjør en svært broket gruppe, men de har gjerne det til felles at de er kjent for nasjonalistiske sympatier, men har plettfritt rulleblad. For kritikerne vitner det om at hele rettssaken er blitt et politisk våpen for regjeringen.

Opposisjonslederen Deniz Baykal fra Det republikanske folkepartiet (CHP) hevder at Ergenekon-saken er et forsøk fra regjeringen på å kneble opposisjonen. «Vi er vitne til et angrep på Republikkens kjerneverdier. Dette er regimeendring, slik som på Khomeinis og Hitlers tid,» har han uttalt.

Yasemin Çongar tror ikke på at det er regjeringen som driver Ergenekon-saken:

«Aktorene i saken forteller meg hele tiden at de ikke har den støtten de trenger fra regjeringen og parlamentet,» sier hun.

Çongar avviser også at rettssaken er bygget på rykter og indisier:

«Mange av lovbruddene som saken handler om, som planlegging av statskupp, er solid dokumentert. Men nettverket har også stått bak et bredt spekter av ikke-kriminelle aktiviteter, slik som propaganda og ærekrenkelser. Det kan godt være folk som er pågrepet som ikke har kjent til den kriminelle delen av virksomheten,» sier hun.

Demokratisering. Faren er tilstede for at Ergenekon-rettsaken vil pågå i svært lang tid, at den vil resultere i få konkrete dommer, og at folks tiltro til rettsprosessen gradvis svekkes.

Det forhindrer ikke at saken er i ferd med å endre maktforholdene i Tyrkia for godt. Det militære har allerede innsett at det må holde en lavere profil hvis landet skal kunne bli EU-medlem. Nå viser meningsmålinger at et stort flertall av tyrkere ønsker at det militære – tradisjonelt landets mest tiltrudde institusjon – skal holde seg helt utenfor politikken.

Ergenekon-saken gjør at dagens valgte ledere får større frihet til å gjennomføre den politikken de ønsker. Det bekymrer den sekulære eliten.

«Er rettssaken i demokratiets interesse? Ja. Er den i regjeringens interesse? Ja. Er rettssaken feil? Sannsynligvis ikke,» oppsummerer Andrew Finkel.

Yavuz Baydar følger tyrkisk politikk tett som tv-programleder og som redaktør i avisen *Sabah*. Han ser allerede forandringer som følge av rettssaken:

«Mange av personene som vi journalister visste var innblandet i 'den skitne krigen' på 1990-tallet sitter i varetekt. At disse elementene nå er borte har gjort det mulig for regjeringen å starte på nytt i demokratiseringen, og i forsøkene på å forhandle fram en fred med kurderne.»

Baydar blir provosert av deler av kritikken mot rettssaken.

«De som nå snakker om de tiltalte menneskerettigheter sa ikke ett kritisk ord da mange vanlige borgere, tyrkere og kurder, 'forsvant', ble drept eller ble ofre for justismord på 1990-tallet,» sier han.

«Jeg ville gjerne hørt dem fordømme all anti-demokratisk virksomhet, av prinsipp, før de kritiserer denne rettssaken. Javel, det kan være svakheter og feilgrep her, men det rammer ikke sakens dødelige kjerne.»

tegning: SCHOT, NRC HANDELSBLAD, ROTTERDAM, NEDERLAND

Større mot i media I mange år har tyrkiske regimekritikere levd farlig. Ergenekon-saken har gitt media større mot til å utfordre makthaverne.

Foto: SVEN GUNNAR SIMONSEN

” Det militære har allerede innsett at det må holde en lavere profil hvis landet skal kunne bli EU-medlem.